

Bendrai apie žydų bendruomenę

Vilkijoje žydų bendruomenė įsikūrė XVIII a. pabaigoje. Iš caro archyvų matosi, kad pagal 1766 metų gyventojų surašymą Vilkijoje gyveno 652 žydų tautybės žmonės, 1847 metais - 789, 1897 metų surašymu Vilkijoje gyveno 2012 gyventojų iš jų 1431 gyventojas žydų tautybės. 1915 m. caro valdžia žydus ištrėmė į Rusiją, kaip esamą grėsmę valdžiai. 1921 m. Vilkijoje gyveno apie 800 žydų (80 proc. miestelio gyventojų). Tarpukario laikotarpiu žydų skaičius mažėjo. Nacių-sovietų karo išvakarėse miestelyje gyveno apie 400 žydų (48 proc. miestelio gyventojų). Svarbiausias vietos žydų pajamų šaltinis buvo prekyba (jie aktyviai prekiaavo net su Rytprūšiais). Nepriklausomybės metais vietos žydų bendruomenė turėjo dvi sinagogas, mokyklą hebrajų kalba (dabar gyvena Vilkijos gimnazijos pradinė klasių mokytoja Vilma Karalienė), veikė žydų politinių, labdaros ir sporto organizacijų skyriai. Paskutiniaisiais nepriklausomybės metais nemažai vietos žydų jaunimo persikėlė gyventi į Kauną arba emigravo į Palestiną.

Vokiečiams okupavus Lietuvą, 1941 m. birželio pabaigoje Vilkijoje buvo įsteigta vokiečių komendantūra, kuriai vadovavo SS oberšturmfiureris Missenbaumas. Prie komendantūros buvo suformuotas „partizanų“ (baltaraiščių) būrys, kuriam vadovavo teismo antstolis Stasys Gudavičius. Būrys turėjo eiti įvairias sargybas, suiminti komunistus, sovietinius aktyvistus, besislapstančias raudonarmiečių grupes ir t.t. Vėliau jis buvo panaudotas žydų areštams ir šaudymams.

Karo metais buvo sunaikinta gausi Vilkijos žydų bendruomenė, o pokariu nugriauta ir nebenaudojama bei apleista mūrinė sinagoga panemunėje. Miestelis prarado vieną būdingiausių savo panoramos akcentų, ši tapo blankesnė, skurdesnė.

Šiek tiek plačiau apie sinagogas. Kada buvo pastatyta mūrinė sinagoga, žinių nėra. Ji minima 1868 m. Kartu su medine sinagoga ji minima 1868 m. ir 1876 m. Tai buvęs stambus stačiakampio plano pastatas su ryškiais neorenesanso bruožais – rytų fasadą puošė aukšti pusapskričių arkų langai, kurių viršutinę dalį ryškino apvadai, fasadas buvo simetriškas, centrinė dalis išryškinta dviem piliastrais. Vakarų fasade dominavo masyvūs kontraforsai.

Iki XIX a. vid. Nemuno vagai priartėjus prie miestelio, dėl potvynių teko stiprinti pakrantės pastatus ir sklypus. Mūrinė sinagoga apie 1885 m. pagal projektą buvo sutvirtinta giliai į žemę įleistais kontraforsais.

Tačiau veikiausiai to buvo maža. Štai ką liudija 1899 m. Nemunu plaukęs keleivis: „Iš mūsų garlaivio denio nufotografavome Vilkiją ir didelę mūro sinagogą prie Nemuno. Jos sienos buvo taip baisiai suskeldėjusios, jog atrodė griūvančios nuo rėksmingų maldų, kurios mūsų ausis pasiekė iš Dievo namų langų“. 1900 m. sudarytas mūrinės sinagogos rekonstrukcijos („kapitalinio remonto“) projektas (gubernijos architektas N. Andrejevas), pagal kurį pastato gabaritai ir architektūra beveik nekeisti, tačiau pertvarkytas planas, numatyta sutvirtinti kontraforsus Nemuno pusėje. Na, o mes dabar stovime Vilkijos žydų bendruomenės atminimui prieš metus atidengtą monumentalų paminklą buvusios sinagogos, o nacių okupacijos metais-žydų geto vietoje, sukurtą tautodailininko Arūno Sniečkaus.

Perskaityti reikėtų buvusios sinagogos vietoje, prie koplytstulpio.

Toliau keliauti link apžvalgos aikštelės ir pagal norą ar ten arba žydų senosiose kapinėse

1941 m. rugpjūčio 21 d. Kauno apskrities viršininkas, remdamasis Kauno apygardos komisaro nurodymais, išsiuntė tokį įsakymą valsčių viršaičiams: „Apygardos komisaro pavedimu įsakau Tamstoms ne vėliau ligi VIII (rugpjūčio) 25 visus esančius valsčiaus ribose žydus (abiejų lyčių) apdėti ir išreikalauti šitokio dydžio kontribucijomis: nuo 1 ligi 10 žydų galvų - 1000 Rb, nuo 11-20 žydų galvų - 2000 Rb ir 1.1. Reikalavimas turi būti pateiktas žydų Komiteto vyriausiajam (balabosui) su įspėjimu, kad reikalaujamos kontribucijos per 24 vai. nesumokėjus, kiekvienam iš jų gresia sušaudymo bausmė. 1941 m. rugpjūčio viduryje visoje Kauno apskrityje prasidėjo žydų sulaikymo ir sutelkimo akcija - taip pradėta rengtis visuotiniam žydų naikinimui.

Jaučakiai

Nors jau 1941 m. liepos 7-8 d. komendanto Missenbaumo įsakymu prieš tai minėtas Vilkijos baltaraiščių būrys suėmė apie 150-200 žydų tautybės vyrų. Dauguma suimtųjų buvo konvojuoti į Kauną, o 21 žydas sušaudytas netoli Vilkijos prie Jagminiškių kaimo. Vilkijos būrys buvo siunčiamas areštuoti ir šaudyti žydų taip pat į kitus Kauno apskrities valsčius. 1941 m. rugpjūčio mėn. prasidėjo visuotinis žydų terorizavimas. Vilkija tapo vienu svarbiausiu Kauno apskrities žydų telkimo centru. Į Vilkijos getą buvo perkeliama ir kitų valsčių žydai. Rugpjūčio viduryje Vilkijos valsčiuje gyveno 603 žydai. Vilkijos valsčiaus policijos nuovados viršininkas 1941 m. rugpjūčio 18 d. pranešė V. Reivyčiui, jog iš Čekiškės, Lekėčių, Seredžiaus, Veliuonos ir Vilkijos surinkta 138 žydai: 23 vyrai ir 115 moterų. Dalis Vilkijoje suimtų žydų buvo išvežti į Kauną ir vėliau sušaudyti Kauno fortuose. Pagal Vilkijos policijos nuovados viršininko raštą iš Vilkijos išvežta 280 vyrų ir 120 moterų. Prieš sušaudymą Vilkijos žydams buvo paskirta kontribucija (privalomas mokestis už padarytą žalą, tačiau realiai, jos žydai nebuvo padarę, nes kontribucija yra skiriama karo sukėlėjams už nuostolius, kurių patyrė karo dalyviai). Iš 222 tuo metu Vilkijoje buvusių vietinių žydų surinkta 21 400 rublių. Be vietinių žydų, 1941 m. rugpjūčio pabaigoje Vilkijos gete dar buvo laikoma 119 kitų valsčių žydų. Vilkijos gete sutelktų žydų žudynės įvyko 1941 m. rugpjūčio 28 d. Pagal K. Jägerio pranešimą, tą dieną sušaudyti 402 žmonės: 76 vyrai, 192 moterys ir 134 vaikai. Žudynių dieną iš Kauno dviem sunkvežimiais į Vilkiją atvažiavo apie 25-30 (kitais duomenimis, apie 40) 1-ojo policijos bataliono kareivių, kuriems vadovavo ltn. J. Barzda ir viršila Z. Arlauskas. Miestelyje jų laukė keletas vokiečių karininkų ir kareivių. Žydai buvo saugomi sinagogoje. Jie buvo surikiuoti į koloną ir nuvesti į žudynių vietą Pakarklės miške (apie 2 km nuo Vilkijos) prie Jaučakių kaimo. Dalis vietinių baltaraiščių apsupo šaudymo vietą, kiti grupėmis vedė žydus prie duobės. Pasmerktuosius šaudė iš Kauno atvykę 1-ojo bataliono 3-iosios kuopos kareiviai. Prieš šaudymą ir šaudymo metu viršila Z. Arlauskas kareivius girdė degtine. Žudynėms pasibaigus kuopa sugrįžo į Kauną.

Skrebenai

Rugsėjo 23 d., minint Lietuvos žydų genocido aukų atminimo dieną, Skrebenų kaime (Vilkijos apyl. sen.) atidengtas įspūdingas paminklinis akmuo. Atminimo ženklas skirtas 1941 m. rugsėjį sušaudytiems Seredžiaus žydų tautybės 193 žmonėms. Žudynių vieta yra privačioje žemėje. Seniūnijai tai sukėlė problemų dėl atminimo ženklo pastatymo: iš pradžių savininkas sutiko, vėliau jis mirė, o paveldėtojai keitė planus. Abi žudymo ir užkasimo vietas dabar ženklins vienas paminklas, pastatytas valstybinėje žemėje Skrebenų kaime. „Aiškinantis įamžinimo galimybes, sužinojome, kad Skrebenų miške yra net dvi žudymo vietos. Sovietmečiu plynas laukas buvo išlygintas ir užsodintas mišku, o nužudytų vyrų palaikų niekas neperkėlė“, – pasakojo Vilkijos apylinkių seniūnas Arūnas Bačiūnas. Įspūdingą akmenį neatlygintinai padovanojo bendrovės „Ariogalos statybinės konstrukcijos“ vadovas Lionginas Alfonsas Masaitis. Naudingos informacijos apie šias vietas suteikė Skrebenų kaimo gyventojas Leonas Minialga, kuris būdamas penkiolikos metų matė žydų sušaudymą.

Pasak L.Minialgos, 1941 m. liepos 18-ąją jis, būdamas 15-metis, matė iš Seredžiaus miško proskyna Skrebenų kaime varomus jaunus žydus vyrus su lagaminais.

"Koloną sudarė 23 eilės jaunų vyrų. Jie ėjo neskubėdami po keturis vienoje eilėje. Taigi – 92 žydai, kurie nenujautė, kad plyname lauke, kur dar brendo javai, jų laukė mirtis. Koloną iš visų pusių apsupę šeši uniformuoti ir automatais ginkluoti vokiečiai bei keturi jiems talkinę baltaraiščiai staiga pradėjo šaudyti be atrankos. Viskas buvo greitai baigta. Vienas vokietis, matyt, karininkas, dar apėjo ant žemės išguldytus vyrus ir kontroliniais šūviais pribagė tuos, kurie dar judėjo", – pasakojo L.Minialga, kurio prisiminimai įrašyti ir dokumentiniame filme "Blėstanti praeitis".

Pasak L.Minialgos, po šio kraupaus įvykio javų lauke egzekutoriai sulipo į vokiečių sunkvežimį ir dainuodami išvažiavo. Kitą dieną vietos ir aplinkinių kaimų gyventojai buvo atvaryti užkasti lavonų.

"Mačiau aukštą, mano akimis, kapo kauburį, kurio ilgis siekė gal 12–15 m. Ilgainiui ši kapavietė įsmuko gal 20–30 cm. Sovietmečiu atvažiavo traktorius ir užlygino duobę. Laukuose, kur augdavo javai, buvo pasodintas miškas, bet aš tos kapavietės niekada nepamiršau", – tvirtino L.Minialga.

Jo pasakojimą papildė Skrebenų kaimo seniūnaitis Arvydas Bilvinas, apsigyvenęs šioje vietoje prieš ketvirtį amžiaus. "Nusipirkau sodybą iš vietos gyventojų Romo Dockeyčiaus, kuris matė dar vieną žydų žudynių epizodą toje pačioje vietoje. Tai buvo 1941 m. vasarą. Plentu nuo Seredžiaus Vilkijos link važiuojęs vokiškas sunkvežimis sugedo. Jame sėdėjo 17–19 vyrų žydų, kuriuos vokiečiai išlaipino iš sunkvežimio ir, atvedę maždaug į tą pačią vietą, kurią nurodė L.Minialga, sušaudė. R.Dockeyčius tai matė pro savo sodybos langus", – pasakojo A.Bilvinas, radęs R.Dockeyčiaus nurodytoje žydų žudynių vietoje vokiškos lūpinės armonikėlės fragmentą.

Manoma, kad tik 9000 Lietuvos žydų išliko po karo. Karo pabaigos sulaukė 2-3 tūkst. Vilniaus žydų, 2,4 tūkst. Kauno geto žydų ir 350–500 Šiaulių geto žydų. 3 000 Lietuvos žydų buvo išgelbėti civilių. Maždaug 8000 žydų spėjo pabėgti iš Lietuvos pirmomis Holokausto dienomis. 1941 m. birželio 14-18 d. sovietų NKVD ištrėmė 12 832 Lietuvos gyventojų, tarp jų 2045 žydų. 1918–1939 metais iš Nepriklausomos Lietuvos emigravo 14 tūkstančių žydų, iš jų 1928 m.-1939 m. į Palestiną išvyko 9 tūkstančiai žydų. Sovietų Sąjunga mirties bausme nuteisė apie 250 Lietuvos gyventojų už dalyvavimą holokauste. Sunaikinta savita Lietuvos žydų kultūra, tačiau vis dar yra Lietuvos žydų bendruomenė, kuri plėtoja savo kultūrą.